

Відгук
офіційного опонента
кандидата філологічних наук,
доцента Агафонові Алли Миколаївни про дисертацію
Куравської Наталії Юріївни
“Модальність волевиявлення в художньому стилі
сучасної української мови”,
представленої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.02.01 – українська мова
(Івано-Франківськ, 2016. – 205 с.)

Домінантна антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики, у межах якої наукові об'єкти вивчаються передусім крізь призму особистості, визначає посилену увагу лінгвістів до категорійних величин, що тісно пов'язані з глибинними ментально-когнітивними концептами і мовними засобами їх вербалізації. Саме у цьому контексті у дослідженнях сучасних лінгвістів домінує комунікативно-прагматичний підхід до вивчення мовних явищ, який розширює горизонти вивчення традиційних понять, дозволяє глибше осягнути синтаксичну природу мовних одиниць, їхній функціональний та прагматичний потенціал (це праці І. Вихованця, А. Загнітка, М. Мірченка, К. Городенської, М. Голянич, О. Селіванової, Н. Гуйванюк, Ф.Бацевича та ін.).

Сучасна семантико-синтаксична інтерпретація модальності базується на постулатах Ш.Баллі, який вважав модальність душею речення, як думка, вона утворюється внаслідок активної дії суб'єкта [Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – С. 44]. Модальність волевиявлення – це особливий тип модальності, в основі якого вираження волі мовця та спрямування її на здійснення зв'язку між суб'єктом та ознакою. У сучасних дослідженнях існують різноманітні погляди про лінгвальну природу модальності волевиявлення (це напрацювання О.Даскалюк,, А.Ліпіної, В.Рогожі, Н.Швидкої тощо), проте не

існує поки що системного, повного дослідження цієї категорії. У цьому плані дисертаційне дослідження Куравської Н. Ю. є **актуальним і важливим**, воно помітно відрізняється з-поміж праць, присвячених вивченню семантико-синтаксичних категорій, оскільки: 1) виконане на широкому фактичному матеріалі (картотека висловлень з модальністю волевиявлення нараховує 6447 одиниць, дібраних із художніх текстів українських письменників ХХ – початку ХХІ століть), який уперше вводиться у науковий обіг і може послужити базою для подальших лінгвістичних студій; 2) презентує семантичні моделі висловлень з модальністю волевиявлення; 3) розглядає засоби вираження модальності волевиявлення у художньому тексті; 4) визначає семантичні типи модальності волевиявлення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому проаналізовано вперше в українському мовознавстві прагматичні чинники формування різних типів волевиявлення у художньому стилі, встановлено категорійний статус модальності волевиявлення, розроблено семантичну класифікацію висловлень з модальними значеннями волевиявлення, описано механізми формування різних типів волевиявлення, їхні моделі та засоби вираження.

Увага до модальності взагалі, як і до модальності волевиявлення, особливо активізувалася в сучасних мовознавчих дослідженнях. Проте учені не торкнулися поки що достатньою мірою системного опису функціонально-стилістичного потенціалу висловлень із модальним значенням волевиявлення у художньому тексті, які, як бачимо з рецензованого дисертаційного дослідження, надзвичайно поширені у мовленні українців і відзначаються своєрідністю будови та семантики.

Встановлення структурно-семантичних і прагматичних особливостей висловлень із різноманітними модальними значеннями волевиявлення, аналіз та систематизація фактичного матеріалу, визначення універсальних та спеціалізованих засобів вираження модальності волевиявлення,

запропоноване у дисертації Куравської Н. Ю., безперечно, має неабияке теоретичне значення і практичну цінність.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, в якому налічується 287 найменувань праць з теми дослідження, та додатків.

Вступ відповідає вимогам до такого типу робіт, у ньому наявні всі необхідні рубрики, чітко сформульовано мету і завдання, обґрунтовано актуальність, новизну, методи дослідження тощо.

У відповідності до завдань дисертаційної роботи вибудовується структура основної частини. Виклад дисертаційного матеріалу відзначається логічністю, послідовністю.

Розділ I “Концептуально-теоретичні аспекти дослідження категорії модальності волевиявлення” (с. 11 – 63) містить відомості про шляхи вивчення категорії модальності, а також про теоретико-методологічні засади вивчення модальності волевиявлення. Особливо вдало зроблено розгорнуті висновки до I розділу (с. 61 – 63), в яких підкреслюється недостатність висвітлення питання про модальність волевиявлення в українському мовознавстві. Звернено увагу на соціально-етикетний аспект, який визначає обов’язкових учасників висловлень з модальністю волевиявлення, – адресанта та адресата.

Добре, що дослідниця виявляє гарну обізнаність не лише з працями відомих зарубіжних лінгвістів (у списку літератури 26 джерел іноземними мовами), з дослідженнями російських мовознавців В.Виноградова, О.Падучевої, Т.Шмельової та ін., а й детально аналізує праці українських мовознавців Ф. Бацевича, І.Вихованця, М. Мірченка, Т. Телецької, В. Ткачука В.Шинкарука, та ін., дисертаційні праці про категорію модальності та в сучасній українській мові С. Бронікової, Л. Бережан, О. Даскалюк та ін.

Досить вдало обґрунтовано важливість польового підходу до визчення модальності (п.1.1.3. – с.24 – 26), що є невід’ємною частиною сучасних

функціонально-семантичних досліджень і базується на понятті «функціонально-семантичне поле», яке дослідниця визначає як «системно-структурне утворення, в центрі якого знаходиться ядро з розташованими навколо нього конститuentами» (с. 26), які й виформовують і структурують модальність волевиявлення.

Куравська Н. Ю. пропонує визначати модальність волевиявлення як особливий тип модальності, основою якої є вираження волі мовця, спрямованої на здійснення зв'язку між суб'єктом і ознакою, а семантичний простір модальності волевиявлення пропонує визначати за наявністю ознак бажаності, каузативності, адресованості / неадресованості, можливості здійснення / нездійснення тощо (с. 31).

Доречним та розлогим вважаємо аналіз модальності волевиявлення у контексті комунікативної ситуації, основними компонентами якої у дисертації визначено ситуативні пресупозиції, ситуативний контекст, адресант, адресат та висловлення (с. 31 - 46).

Серед засобів вираження модальних значень волевиявлення розмежовано експліцитні (перформативи) та імпліцитні (конструкції з імперативною семантикою).

Розділ II “Семантика модальності волевиявлення в художніх текстах української мови” (с. 64 – 118) присвячено аналізу модальних значень волевиявлення. Уважаючи категоричність та іллокутивну мету визначальними аспектами у виокремленні семантичних моделей висловлень із модальністю волевиявлення, дисертантка виділяє основні семантичні моделі. Урахування прагматичних ознак (характеру мотивації, офіційності / неофіційності спілкування, субординаційних параметрів комунікантів, характеру стосунків між ними, інтересів (зацікавленості / незацікавленості у виконанні дії) тощо) та семантичних ознак (постійних та змінних компонентів модального значення, зокрема таких, як “ірреальність”, “волюнтативність”, “необхідність”, “категоричність”, “оцінка”, “бажаність”, “можливість”, “персуазивність”) дало змогу автору дисертаційного

дослідження виділити такі семантичні різновиди волевиявлення: наказ, розпорядження, вказівки, інструкції, заборони, застереження, погрози, дозвіл, бажання, напучування, рекомендації, поради, пропозиції, прохання заклик, запрошення, потреби. Виокремлено три групи висловлень з модальним значенням волевиявлення з ступенем інтенсивності іллокутивної сили (висловлення з категоричним значенням волевиявлення, з пом'якшеним волевиявленням та з інтенційним волевиявленням), а також три різновиди модальності волевиявлення – імператив, превентив, адвісив.

Розділ III “Реалізація модальних значень волевиявлення у художніх текстах української мови” (с. 119 - 170) присвячено систематизації та аналізу різнорівневих мовних засобів, що беруть участь в оформленні висловлень з модальними значеннями волевиявлення. У розділі детально описано та погруповано універсальні й спеціалізовані засоби передачі смислів категоричного, пом'якшеного та інтенційного волевиявлення. Серед універсальних засобів виокремлено й проаналізовано форми наказового, дійсного, умовного способів, інфінітивні конструкції, модальні дієслова та предикати, перформативні дієслова, бездієслівні конструкції, фразеологізми, складнопідрядні речення, питальні структури тощо. Специфічними засобами визначено модальні дієслова, конструкції зі стійкими сполученнями, структури з дієсловами доконаного виду та дієсловами умовного способу, конструкції з частками, вставними словами та ін. Такий скурпульозний аналіз показав філологічну вправність дисертантки, яка полягає в умінні інтерпретувати мовні явища.

Висновки чіткі, впливають із змісту дисертаційної роботи, відповідають меті та завданням, сформульованим у вступі.

Класифікаційні ознаки та засоби вираження модальних значень волевиявлення, а також статистичні відомості представлено у додатках до дисертації.

Основні теоретичні постулати дисертації не викликають заперечень. У ній на достатньому фактичному матеріалі з'ясовано лінгвальну природу

висловлень із модальним значенням волевиявлення, зроблено ґрунтовні висновки в кінці кожного розділу та загальні висновки в кінці роботи.

І все-таки висловимо принагідно й окремі міркування критичного характеру.

1. На нашу думку, варто було б обґрунтувати вибір матеріалу дослідження: чому саме тексти художнього стилю? Нам видається, що до аналізу можна було б залучити й конструкції живого розмовного мовлення, і ситуативні структури офіційного, професійного спілкування. Ці висловлення також активно функціонують й у публіцистичному стилі, ілюстрації з якого можна було б долучити до наукового опису.
2. У роботі ретельно та всебічно описано засоби вираження модальності волевиявлення. Зокрема, дисертантка характеризує універсальні й специфічні засоби. На нашу думку, серед специфічних засобів більш детально слід було б в окремому параграфі сказати про конструкції, різні за комунікативними настановами. Адже ілюстративний матеріал широко репрезентує як розповідні, так і питальні й спонукальні структури. Робота була б більш довершеною, якби окреме місце було відведене питальним конструкціям, які повною мірою можуть реалізовувати модальність волевиявлення (такі висловлення у мовознавстві трактують як непрямі – І. Вихованець, А. Загнітко, С. Шабат-Савка.). Так само і про оформлення, скажімо, еліптичних висловів типу *До дошки! Скальпель!* як спонукальних настанов.
3. Не зайвим би було, на наш погляд, в окремому параграфі описати й висловлення метакомунікативного волевиявлення, які реалізуються за допомогою формул мовного етикету; це й привітання, і власне вітання, дякування, запрошення, вибачення тощо.
4. Дисертантка у своєму дослідженні спирається на праці багатьох зарубіжних та українських мовознавців. Проте окремі праці в галузі досліджуваної проблеми, на жаль, опинилися поза її увагою. До прикладу, це монографічне дослідження С. Т. Шабат-Савки «Категорія

комунікативної інтенції в українській мові», у якому комплексно досліджено категорію комунікативної інтенції в українській мові (Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія]. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.).

Проте висловлені зауваження мають частковий характер і жодною мірою не знижують загальної наукової вартості виконаного дисертаційного дослідження. Його результати є наслідком самостійної творчої праці дисертантки.

Зміст дисертації й автореферату ідентичні. Публікації, зазначені в авторефераті, надруковані в серйозних фахових виданнях і засвідчують достатню апробацію результатів дослідження.

Вважаємо, що дисертація Куравської Наталії Юріївни “Модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови” є завершеним науковим дослідженням, виконаним у руслі новітніх мовознавчих теорій, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів», а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного універси-
тету імені Юрія Федьковича

А. М. Агафонова

